

Sorghandleplan
på
Rødning skole og Lintrup Børnecenter.

Indholdsfortegnelse.

<u>OM SORGPLAN</u>	side 3
--------------------------	--------

I: ELEVER, DER RAMMES AF SORG:

Elevs dødsfald	side 3
En af vore elever mister en forældre eller en søskende.....	side 4
Alvorlig sygdom hos en af vore elever.....	side 5
Alvorlig sygdom hos elevens forældre og nærmeste pårørende	side 5

II: ALVORLIGE ULYKKER I SKOLETIDEN.

Hvad gør man på ulykkesstedet?	side 5
Ledelsen indkalder til et møde med de relevante personer.	side 5
Information af lærerkollegiet.	side 6
Information til den berørte klasse.	side 6
Kontakt til den berørte elevs forældre.....	side 7
Forslag til dagsorden for forældremøde:.....	side 7
Til markering af dødsfald i klassen er forslaget/kan der overvejes at:	side 7

III: HVIS EN ANSAT DØR I TJENESTEN/ MENS VEDKOMMENDE ER ANSAT VED RØDDING SKOLE:

Der reageres afhængig af hvem i relation til pågældendes elevkontakt m.m.	side 7
Begravelsesdagen	side 8
Ved dødsfald i ferien.	side 8
Andet	side 8

INSPIRATION TIL SAMTALEN PÅ KLASSEN

Introduktionen	side 9
Faktafasen	side 10
Reaktionsfasen.....	side 12
Informationsfasen.....	side 13
Afslutningsfasen	side 13
Brug af andre udtryksmidler.	side 14

OM SORGPLAN

Det er svært at beskrive, hvad sorg er. Måske er det kun dem, der har været i en situation, hvor de har mistet, som kan gøre det. Det gør ondt at sørge, og nogle gange ville man ønske, at man selv var død. Det kan gøre så ondt, at hele verden mister sine farver, og alt føles sort.

Nogle af os lever længe, før vi oplever et dødsfald på nært hold. Andre bliver udsat for det allerede i barndommen. Hvis døden kommer uventet eller på et for tidligt tidspunkt, kan det være så chokerende og voldsomt, at vi kommer i krise.

Der kan ikke opstilles en manual for, hvad man gør i et givent tilfælde. Men vi kan ruste os med et handleberedskab ved at få talt det igennem.

Sorgen rammer os i vore meget nære relationer (familie og arbejdsplads), - når vi pludselig mister et menneske ved dødsfald, en ulykke, alvorlig sygdom, selvmord m.v.

Sorg er en meget stærk følelse, som påvirker stærkt - også på længere sigt. Det er en følelse, som vi i vores moderne velstandssamfund har meget svært ved at forholde os til og tale om. Tidligere var der en række fastlagte uskrevne kulturelle, sociale og religiøse regler og ritualer. Det er ikke tilfældet mere i vores moderne samfund. Sorg mødes ofte med tavshed, usikkerhed, afstandtagen. Sorgen gøres privat.

Der kan og skal ikke opstilles en fyldestgørende og alt dækkende plan for, hvorledes vi forholder os, men en "sorgplan" vil være en god hjælp til at få afklaret og blive bevidstgjort om, hvem der gør hvad i de enkelte situationer.

I. ELEVER DER RAMMES AF SORG:

Enhver aktivitet i forbindelse med de efterfølgende punkter skal forud aftales og koordineres med skoleledelsen

Elevs dødsfald:

- * Det berørte hjem kontaktes og informeres om, hvad vi har tænkt os at gøre på skolen. Klasselærer evt. bistået af en kollega fra teamet optager kontakt til hjemmet telefonisk og evt. ved hjemmebesøg.
Medbring en buket blomster fra skolen.
- * Klasselæreren tager en samtale/samtaler med klassen om dødsfaldet.
 - Til lærerbrug: der henvises til efterfølgende bilag med forslag til en klassesamtale på side 9.
 - Klasselæreren skal tilbydes, at en kollega fra teamet deltager i klassesamtalen.

- * Skoleleder og klasselærer udfærdiger brev til hjemmene. Heri indgår helt konkrete oplysninger, så rygtedannelse m.v. undgås, samt nærmere om, hvad skolen har gjort og gør i forbindelse med dødsfaldet og begravelsen.
- * Undgå at eleverne går alene hjem eller hjem til et tomt hus - kontakt forældrene telefonisk.
- * Efter samråd med ledelsen kan der indkaldes til et klasseforældremøde - f.eks. før begravelsen.
- * Ved begravelsen bør klasselærer og andre med nær tilknytning deltage fra skolen. Klassekammerater kan deltage sammen med deres forældre.
- * *Fra skolen sendes en bærebuket.*
- * Ved den efterfølgende mindehøjtidelighed vil klasselærer eller skoleleder efter aftale med hjemmet kunne sige nogle mindeord.
- * Ved dødsfald i skolens ferie opfordres folk, som måtte få viden derom, til at kontakte klasselærer og/eller skoleleder, som aftaler, hvem der gør hvad.
Skolen sender brev til alle klassens elever/forældre.
Fra skolen sendes en bærebuket.
- * Efter ferien samtale i klassen om dødsfaldet som er beskrevet ovenfor.
- * Klassens elever og klasselærer aftaler, hvorledes klassekammeraten skal mindes - fremover.
- * Vær opmærksom på evt. søskende i andre klasser på skolen.
- * Sørg for kontakt til SFO - og omvendt.
- * Vær opmærksom på elevernes reaktioner i tiden efter begravelsen (koncentrationsproblemer m. v).
- * Inddrag evt. professionel bistand: skolepsykolog og/eller sognepræst.
- * Gennemfør evt. et undervisningsforløb om døden.

En af vore elever mister en forældre eller en søskende.

- * Der rettes mundtlig eller skriftlig henvendelse til hjemmet i form af telefonkontakt, brev og/eller hjemmebesøg. (*blomster med fra skolen*).
- * På klassen: samtale med og uden den sorgramte elev - jf. forslag til klassesamtale.
- * Vær efterfølgende meget opmærksom på eleven, når han/hun genoptager skolegangen (koncentrationssvigt, indelukthed, angst, aggressivitet m.v.). Vær ligeledes opmærksom på de andre elever i klassen. Reaktioner kan vise sig meget lang tid efter.
- * Inddrag evt. professionel bistand: skolepsykolog og/eller sognepræst.
- * Skolen sender en skrivelse hjem til forældrene.

Alvorlig sygdom hos en af vore elever.

Når skolen har fået kendskab til, at en elev er alvorligt syg, bør skolen forholde sig på følgende måde:

- * Klasselæreren tager kontakt til hjemmet for at få fyldestgørende information. Det aftales med forældrene, hvilke oplysninger der skal gives videre og hvordan. Der laves også aftaler for senere kontakter.
- * Klasselæreren informerer den berørte klasse, forældre samt de relevante lærere.
- * Klasselæreren holder jævnlig kontakt til hjemmet og sørger for klassens kontakt til eleven. Det er en god ide at finde et niveau, som klassen kan holde i længere tid.

Alvorlig sygdom hos elevens forældre og nærmeste pårørende.

Når skolen har fået kendskab til, at en af elevernes forældre er alvorligt syg, bør skolen forholde sig på følgende måde:

- * Klasselæreren tager kontakt til hjemmet for at få fyldestgørende informationer. Det aftales med forældrene, hvilke information der skal gives videre og hvordan. Der laves også aftaler for senere kontakter.
- * Klasselæreren informerer i fornødent omfang den berørte klasse, forældrene samt de relevante lærere.
- * Alle klassens lærere skal være opmærksomme på elevens reaktion og støttebehov.

II: ALVORLIGE ULYKKER I SKOLETIDEN.

Hvad gør man på ulykkesstedet?

- * Lad aldrig de øvrige elever stå alene tilbage.
- * Kontakt hurtigst muligt skolen via medbragt mobiltelefon.
- * Sikre at eleverne ikke begynder at ringe/sms-e rundt.
- * Skolen sørger for, at der evt. sendes én person ud til ulykkesstedet for at støtte elever og lærer.
- * Skolen sørger for at kontakte forældrene.
- * Sørge for at der kan komme en for barnet kendt voksen ud på sygehuset hurtigst muligt.
- * Skolen skal være klar til at yde psykisk førstehjælp til den implicerede lærer, samt finde en person der tager vare på klassen resten af dagen.
- * Skolen/ledelsen må vurdere, hvornår eventuelle søskende skal informeres.

Ledelsen indkalder til et møde med de relevante personer.

(Ledelsen, den berørte klasselærer, andre lærere og evt. ressourcepersoner)

Målet med mødet er at få udarbejdet en plan for den overordnede indsats.

Der skal aftales:

- * Hvem leder indsatsen?
- * I krisesituationer kræves et tydeligt lederskab, hvis situationen ikke skal blive for kaotisk.
- * Hvordan planlægges dagen i morgen?
- * Hvordan skal skolen markere hændelsen?
- * Hjemmet skal kontaktes, for at høre deres ønsker.
- * Hvad skal der ske i den berørtes klasse?
- * Hvad gør vi i forhold i givet fald til den berørtes søskende i andre klasser?
- * Hvad gør vi i forhold til den berørtes kammerater i andre klasser?
- * Hvilken konkret information er der at give til lærere og elever?
- * Hvor får vi fat i yderligere relevant information?
- * Hvordan tackler vi pressen? (Hvem?)
- * Hvilke ressourcepersoner ønsker vi at kontakte?
- * Hvilke forhold skal overvejes i forhold til kontakten til de pårørende?
- * Hvad gør vi vedrørende information til hjemmene?

Information af lærerkollegiet.

- * Dette gøres af skoleledelsen.
- * Lærerne informerer eleverne.

Information til den berørte klasse.

- * Klasselæreren underretter og tager sig af klassen resten af dagen, helst sammen med en kollega.
- * Klasselæreren sørger, så vidt muligt, for at holde klassen samlet.
- * Giv eleven/familien mulighed for selv at informere, hvis de ønsker det.
- * *Afholdelse af klassemøde:*
- * Formålet med dette møde er, at eleverne får mulighed for at fortælle hinanden, hvad de har oplevet, og hvordan de har det nu. De skal have mulighed for at vise hinanden omsorg. Dette kan være med til at forebygge, at der opstår sociale problemer i klassen som følge af hændelsen.
- * Eleverne skal også have så mange informationer, at alle har den samme "HISTORIE" om, hvad der er foregået. Dette vil forebygge rygtedannelse, som ellers let opstår efter kritiske hændelser, og som kan have store omkostninger både for de ramte og for de øvrige børn.
- * Der tages kontakt til alle forældre, så de evt. kan hente deres børn efter en ulykke.
- * Ingen børn må gå hjem til et tomt hus.
- * Send et brev til forældrene, der indeholder information om selve hændelsen, forventelige reaktioner hos eleverne, og med opfordring til, at man også i hjemmene er åbne om hændelsen.
- * Med dette brev, kunne der være en invitation til et forældremøde.

Læreren skal altid tage kontakt til den berørte elevs forældre. For at:

- * Samle konkret information omkring hvad der er sket, og hvordan den aktuelle situation er.
- * Afklare hvad familien ønsker, at klassekammeraterne skal vide, og hvordan de skal have det at vide.
- * Informere om, hvad der er foregået i klassen/på skolen.
- * Afklare praktiske ting omkring ritualer i klassen og på skolen, begravelse m.m.

Forslag til dagsorden for forældremøde:

- * Orienter om det, som er foregået på skolen og i klassen i forbindelse med dødsfaldet.
- * Orienter om de oplysninger skolen har fået omkring dødsfaldet og begravelsen.
- * Give besked om, hvorvidt det er muligt for eleverne at deltage i begravelsen. Såfremt der er denne mulighed, er det vigtigt at understrege nødvendigheden af, at hver elev har en voksen at holde sig til. Find på mødet ud af, hvem der følger hver enkelt elev til begravelsen. Der kan organiseres en blomsterhilsen fra eleverne.
- * Fortæl hvilke ressourcepersoner, der påtænkes inddraget. F.eks. præsten i forbindelse med begravelsen.
- * Gennemgå sorgreaktioner hos børn på både kort og lang sigt. Uddel materiale om emnet og eventuelt også om, hvordan man kan tale med børnene om disse ting.

Til markering af dødsfald i klassen er forslaget/kan der overvejes at:

- * Der kan pyntes med blomster, lys o.a. på elevens plads.
- * Pladsen kan stå tom et stykke tid, f.eks. til næste skoleårs begyndelse.
- * Klassen kan skrive en dødsannonce, hvis hjemmet giver sin accept, samt det er aftalt med ledelsen.
- * Man kan i fællesskab skrive et brev til familien og eventuelt lave et mindealbum.
- * De øvrige elever kan med hjemmets og afdødes families tilladelse deltage i begravelsen og f.eks. pynte kirken.
- * Man kan i fællesskab besøge ulykkesstedet.
- * "Spontan" -ritualer, som opstår af det kendskab klasse har haft til afdøde.

III: HVIS EN ANSAT DØR I TJENESTEN / MENS VEDKOMMENDE ER ANSAT

Der reageres afhængig af tidspunktet, hvor skolen bliver bekendt dermed. Der reageres afhængig af hvem i relation til pågældendes elevkontakt m.m.

- * Flaget skal på halvt (pågældende dag eller dagen efter)
- * Medarbejderorientering ved førstkomme mulighed/frikvarter om den ansatte, og om det praktiske ved skole & elever.

- * Elevsamlinger / afhængig af situationen
 - Fase 1 (0. – 3. klasse)
 - Fase 2 (4.-6. klasse)
 - Fase 3 (7.-9. klasse)
- * Skoleledelsen taler til eleverne
- * Skoledagen fortsætter til normal afslutning (pasning af børn - disse kan ikke sendes hjem uden varsel). Lærerne snakker med eleverne derom og særligt med de "involverede"
- * De efterladte? Henvendelse / ej påtrængenhed - Hvad kan skolen gøre?
- * Skoleledelsen orienter skolebestyrelsen
- * Når begravelsesdag og tidspunkt kendes, sendes seddel med de yngste elever hjem for at orienterer om, at skolen lukker kl. (SFO er åben)

Begravelsesdagen

- * Flaget på halvt m.m.:
- * Skolen lukker efter 4. eller 5. time - så ansatte kan deltage i begravelsen
- * De efterladte? Henvendelse / ej påtrængenhed - Hvad kan skolen gøre?
- * Hvad gør XX-elever
- * Skoleledelsens tale

Ved dødsfald i ferien:

- * I længere ferier skal personalet så vidt muligt informeres inden begravelsen, så de har mulighed for at deltage.

Andet

Sørg altid for at tage kontakt til kolleger og skolens ledelse, når noget uforudset sker og få fortalt om det skete, og hvad det i givet fald kan og skal gøres.

Vær ligeledes opmærksom på om elever før skolestart, har haft en sorgoplevelse/har mistet en nærtstående.

Kontaktpersonmuligheder / ressource muligheder

Navn og adresse, telefon. nr. på:

- * Skolelægen og skolesundhedsplejersken,
- * Skolepsykologisk rådgivning,
- * Sognepræsten.

INSPIRATION TIL SAMTALEN PÅ KLASSEN

Når der skal tales om et dødsfald i klassen, kan det være hensigtsmæssigt at følge et samtaleforløb, som har vist sig egnet for samtaler efter kritiske hændelser. Denne form kan også benyttes ved andre hændelser og egner sig godt til en gennemgang af noget, der har gjort stærkt indtryk på klassen.

En sådan samtale eller et møde vil som oftest tage mere end en skoletime, så der bør mindst sættes 2 timer af. Det er uhensigtsmæssigt, hvis samtalen afbrydes midt i, og det anbefales, at eleverne forberedes på, at de skal sidde sammen i de næste par timer og snakke om det, der er sket. For børn i de første skoleår kan det være nødvendigt med en pause. Hvis nogen skal på toilettet, kan man naturligvis ikke forhindre det, men det henstilles til eleverne ikke at forlade klasseværelset under samtalen.

Det er en fordel, hvis to lærere går sammen om et sådant møde, eftersom det kan være hårdt at have ansvaret alene. Den anden lærer, som inddrages, bør helst være kendt af klassen på forhånd. Hvis man har etableret en "ressourcegruppe", som har sat sig specielt ind i, hvordan kriser og dødsfald påvirker børn, er det en fordel, hvis en lærer fra denne gruppe er med udover klasselæreren.

Strukturen på et sådant klassemøde er følgende:

- * **Introduktion**
- * **Fakta**
- * **Tanker**
- * **Reaktioner**
- * **Information**
- * **Afslutning**

Under *introduktionen* giver læreren en redegørelse for, hvad der skal foregå i de næste timer og hvorfor. Det understreges, at når nogen dør, så medfører det mange indtryk og reaktioner, som det er vigtigt at snakke om og sætte tid af til, fordi dette hjælper os til at få hold på det, der er sket. Når nogen dør, fyldes vi med tanker og følelser som gør, at vi bliver kede af det, vi bliver bange og kan blive vrede. Ved at snakke om det, der er sket, forstår vi bedre, hvordan andre har det, og vi får opklaret misforståelser. Det kan være klogt at forberede eleverne på, at det kan "gøre ondt" at tale om det, der er sket, men at samtale om dette i klasseværelset vil gøre, at det efter nogen tid gør mindre ondt.

Klassens lærer bør også formidle nogle regler, som bør følges i samtalen. Disse kunne være:

- * At de ikke må fortælle andre børn uden for klasse, hvad deres klassekammerater har oplevet, tænkt eller følt. De må gerne snakke om, hvad de selv sagde eller tænkte, men de skal ikke udlevere det, andre sagde. Selvom dette sikkert ikke altid holdes, så lærer det børnene at respektere andre.
- * At ingen skal kritiseres eller drilles bagefter for det, de sagde, eller hvordan de reagerede. At nogen græder eller bliver vrede er fuldt lovligt, og ingen skal høre for dette bagefter.
- * At de hver især kan tale for sig selv, men at de ikke kan tale for andre.
- * At ingen kræver, at de skal sige noget højt i klassen, bortset fra at fortælle, hvordan de fik at vide, hvad der var sket. De kan nøjes med at sidde og lytte, hvis de vil.

I faktafasen lader man eleverne fortælle, hvordan de fik at vide, hvad der var sket, hvad de fik at vide, og på hvilken måde de fik det at vide (hvor, hvornår og af hvem). Dette bidrager til, at "*stykke hændelsen sammen*" fra begyndelse til slut. Det bringer relevant information fra børn, som ved meget, til børn som kun ved lidt. Men ikke mindst giver det mulighed for at korrigere misforståelser og forvirring og giver en fælles platform for forståelse af det, der er sket.

Gennem denne fakta gennemgang får man også indblik i, om nogle af børnene er mere direkte ramt end andre. Det kan være, at de har været vidne til dødsfaldet, eller at de har fået det fortalt på en speciel brutal måde. Med tanke på det, der er skrevet indledningsvis om påtrængende, stærke minder, så bliver denne information vigtig for at forstå eventuelle efterreaktioner, og for at kunne hjælpe de elever, som måtte trænge til det.

Klassens lærer kan formidle den information, som han/hun sidder inde med. Ved ulykker kan det være en fordel, at læreren på forhånd har skaffet sig information om hændelsesforløb og evt. årsag, og at denne information formidles til eleverne. Nogle gange kan det være relevant at inddrage politiet eller andre, for at de kan give eleverne direkte information:

- * *En situation, hvor et ungt menneske tog livet af sig, mens mange andre unge var til stede, blev det i en samling umiddelbart efter hændelsen klart, at de unge havde mange bebrejdelser mod ambulancepersonalet, som kom til gerningsstedet. De syntes, de kom for sent, og at de gjorde for lidt for den der døde. Vi vurderede det som hensigtsmæssigt, at ambulancepersonalet blev inddraget i et opfølgingsmøde, som blev holdt 1½ dag efter dødsfaldet. Her kunne de unge få kendskab til, hvorfor ambulancefolkene havde handlet som de gjorde, samtidig med at de fik oplyst den reelle tid, der gik, før ambulancen kom til stedet,*

hvilket faktisk viste en meget hurtig reaktion. I sådanne situationer ændrer tidsopfattelsen sig så det, der egentlig er få minutter, føles som lang tid. Ambulancepersonalet havde også anden relevant information, som bidrog til, at de unge fik bedre hold på det, der skete. Den vrede mod ambulancefolkene, de unge havde tilkendegivet, blev hurtigt reduceret og forsvandt.

Behovet for konkret information er meget stort hos børn, og bliver som oftest undervurderet af de voksne. Hændelser, som kræver samtale i klasseværelset, er ofte omspændt med mange rygter og megen angst. Der opstår "*angstsmitte*", hvor angsten spreder sig som ringe i vandet i børnegruppen. Dette er velkendt efter traumatiske hændelser. Hvis man taler åbent om rygter og fejlopfattelser, kan man forhindre unødige problemer hos børnene. Hvis den aktuelle hændelse er meget omtalt i pressen, kan avisudklippene gennemgås, ikke mindst med tanke på, at der ofte er uoverensstemmelser mellem det, børnene har hørt/oplevet, og den fremstilling som gengives i pressen.

Spørgsmål om hvilke tanker børnene gjorde sig, da de fik at vide, hvad der var sket, vil ofte automatisk føre til at man får svar, hvor børnene fortæller om reaktioner og indtryk. Derfor er der en glidende overgang fra tankefasen til reaktionsfasen. Det er klogt at undgå spørgsmål som: "*Hvad følte du, da du hørte det?*", fordi dette synes at hæmme samtalen mere end det fremmer den. Et spørgsmål som: "*Hvad var det værste, ved det der skete, for dig?*" giver derimod som oftest god mulighed for reaktioner og indtryk, samtidig med at det viser, at man har forståelse for at tage sig af det, der er vigtigt for barnet.

Når børn har været vidne til et dødsfald eller har fundet den døde, er det især vigtigt, at de detaljeret kan sætte ord på de indtryk, de sidder tilbage med. Dette kan være indtryk i alle sanser, - både syns-, høre-, lugte- og berøringsindtryk. En detaljeret gennemgang af dette kan tage brodden af disse indtryk. Dette betyder, at såfremt børnene ikke nævner indtrykkene spontant, skal de spørges direkte, f.eks.: "*Var der nogen af jer, som hørte, at han skreg, efter at bussen ramte ham?*" Det er også vigtigt at identificere, hvordan børnene reagerede rent fysisk, hvad der skete i kroppen, f.eks. kvalme, at de rystede o.s.v.

Når børn sætte ord på indtryk og reaktioner, skal lærere ikke sige, at "*ja, det er normalt*", men hellere stille spørgsmål som f.eks.: "*Var der nogen af jer andre, der oplevede det på samme måde?*" Dette fordi det er vigtigt, at børnene ser, at de har fælles reaktioner.

Det er i *reaktionsfasen*, at man tager de mange tanker og reaktioner op, som børnene har oplevet, efter de fik kendskab til dødsfaldet. Dette gælder både:

- * hvordan de reagerede umiddelbart,
- * senere samme dag,

- * hvordan natten var,
- * og hvordan det er nu.

Her kan der både sættes ord på sorg, savn, hjælpeløshed, angst og på andre reaktioner. Børnene opmuntres til at dele drømme og ængstelse, tanker omkring impuls kontrol (f.eks. *"det må være let at tænke: tænk hvis **min** far blev ligeså vred og skød os, ligesom Tores far gjorde"*), og til at samtale om almindelige erindringer, som sætter genoplevelser og frygt i gang. I de små klasser vil brug af tegninger eller andre udtryksformer kunne benyttes i denne fase. Dette kan f.eks. introduceres med: *"Nu deler jeg et stykke papir ud til hver af jer, som I kan bruge til at give udtryk for de tanker og indtryk, I sidder inde med. Du kan selv bestemme, hvad du vil tegne"*.

Hvis dødsfald skyldes volds- eller ulykkeshændelser, må man regne med, at tegningerne kan vise dette i al sin gru med ituskårne mennesker eller en fortætning af den traumatiske hændelse. Ofte vil tegningerne genspejle børnenes vrede over det der er sket, og deres frygt for at tabe kontrollen med egne følelser. Men tegningerne kan også vise ønskeopfyldelse og omgøring af det skete, eller være helt uden reference til det indtrufne.

Hvis lærerne føler sig fortrolige med det, kan de også bede eleverne se på den bortgange elevs skolebord og tænke på de ting, som de ikke fik sagt, mens han/hun levede. De kan sige dette inde i sig selv, hvis de ikke vil sige det højt. De kan afslutte dette med at sige farvel. Dette kan siges på følgende måde: *"Se på Olavs bord og fortæl ham det, du ønsker, han skal vide og sig farvel til ham"*. De kan selvfølgelig også skrive eller tegne deres farvel. Hvis det drejer sig om børn, der har taget livet af sig, kan dette være en meget hensigtsmæssig måde at få børnene til at sætte ord på den magtesløshed, de føler, og de selvbeprejdelse eller skamfølelser de måtte side tilbage med.

Børnene kan også opfordres til at skrive deres tanker ned, eller de kan få til opgave at fuldføre sætninger som:

- * *"Det første jeg tænkte, da jeg fik at vide, hvad der var sket, var....."*
- * *"Det værste ved det, der er sket, er....."*
- * *"Det indtryk, som har fæstnet sig stærkest, er... "*
- * *"Jeg føler mig mest ked af det, når jeg tænker på "*

Erfaringsmæssigt er det tanke- og reaktionsfasen, der tager længst tid. Det er her børnene gives anledning til at samtale om det, der er sket. Børnene kan vise stærke følelsesmæssige reaktioner, og hvis det sker, kan det være vigtigt, at lærerne mobiliserer omsorg og støtte fra de andre elever i stedet for at give selv. Ved at lade sidemanden lægge armen om personen, eller ved at spørge, hvad de andre oplever, når Line græder, så kan sammenhold og fællesskab fremmes. Børn kan være meget omsorgsfulde, søde og støttende mod hinanden, og en lærers opgave bliver at fremme disse sider ved børns naturlige

medfølelse. Børns prosociale adfærd (omtanke for andre) er noget, der kan stimuleres i sådanne krisesituationer.

I informationsfasen samler klasselæreren trådene fra det, eleverne har fortalt, påpeger lighederne i deres tanker og reaktioner og understreger normaliteten i det, de oplever. Samtidig kan han/hun, hvis de har kendskab til dette, fortælle om andre børn, som i tilsvarende situationer har fortalt om de samme eller lignende reaktioner. I tillæg hertil bør læreren give information om almindelige efterreaktioner ved den slags hændelser. Denne information gør eleverne forberedt på reaktioner, som de kan opleve, i tiden der kommer. De skal også vide, at de ikke behøver opleve sådanne reaktioner for at være normale. Der kan under sådan information oplyses om de reaktioner, som er beskrevet indledningsvis. Der skal sættes ord på frygt- og angstreaktioner, på vrede, på eventuelle hævn tanker, på tristhed og på skam, skyld og selvbeprejdelse. Det er særdeles vigtigt at fortælle eleverne, at en sådan hændelse også kan svække koncentrationen og hukommelsen, og ikke mindst for lærerne at forstå dette i tiden efter dødsfaldet. Det er nyttigt, at eleverne bliver forberedte på, at de efter pludselige, uventede dødsfald i større eller mindre grad kan fortsætte med at tænke på hændelsen i uger og måneder derefter.

Til ældre elever kan det være fordelagtigt at give en kort og enkel skriftlig sammenfatning af denne information - og det kan også være en god ide, hvis eleverne får en informationsfolder om børns reaktioner i sådanne situationer med hjem. Et eksempel på sådan en folder er "*Sorg hos børn. Søskendes behov*" (Atle Dyregrav/Elin Hordvik).

Under informationsfasen kan læreren også give en del råd om, hvad eleverne kan gøre for at få bedre hold på det, der er sket. Dette kan være råd som f.eks.:

- * *Snakke med forældre om det der er sket.*
- * *Snakke med venner om det der er sket.*
- * *Besøge gravstedet.*
- * *Skaffe sig mere information om hændelsen*
- * *Skrive digte, dagbog etc.*
- * *Gøre noget i fællesskab for de efterladte.*

Afslutningsfasen benyttes til en opsummering af det, der er foregået på mødet, men også til en planlægning af, hvad der skal ske fremover. Her kan klassens rolle under begravelsen diskuteres, og her kan klassen beslutte, om de skal afsætte tid til flere samtaler om det, der er sket. Hændelsens intensitet vil afgøre, hvor nødvendigt dette er. Sandsynligvis er det ved elevers eller læreres pludselige død nødvendigt med flere samtaler - eller at man afsætte flere timer til aktiviteter, hvor eleverne kan udtrykke deres sorg, f.eks. gennem formningsaktiviteter.

En samlet handling fra klassens side i form af planlægning af fællestegning eller tæppe etc., kan være en fin afrunding på et sådant klassemøde og giver klassen anledning til at udvise omtanke for dem, der er ramt mest direkte. Ved slutning af en sådant møde bør man spørge eleverne, om der er noget, de vil spørge om, om noget er uklart, og man kan også bede eleverne om deres mening om mødet.

Efter et sådant møde vil det være lettere at vende tilbage til en mere almindelig skoledag igen, fordi de har fået snakket ud om det, der er sket.

Lærerne kan i løbet af samtalen lægge mærke til, om nogle af eleverne er særligt hårdt ramt af det, der er sket, således at de kan tage individuel kontakt med dem bagefter. Lærerne skal også opfordre eleverne til at tage kontakt med dem, hvis de trænger til at snakke om det, der er sket. Lærerne skal vurdere om PPR-kontoret (Skolepsykologisk Rådgivning) skal drages ind i forhold angående klassen eller enkelt elever. For enkelt elever skal dette naturligvis ske i samråd med forældrene.

Samtalen i klasseværelset bruger ordet som sit vigtigste medium. Det er imidlertid vigtigt at kunne benytte andre udtryksformer for at hjælpe børn i denne situation. Dette kan især være vigtigt i forhold til mindre børn.

BRUG AF ANDRE UDTRYKSMIDLER.

I førskolealderen kan læsning fra en egnet bog i samlingsstunden være et udgangspunkt for både samtale og arbejde i ler. Litterære tekster og digte er naturligvis også anvendelige i senere skolealder.

Brug af farvelægning, maling, tegning og organiseret leg egner sig godt for de mindre børn. En sandkasse kan bruges til begravelser, og ting som kort, rustvogn, kapel etc. kan gøres forståeligt for børnene. Dramatisk leg kan genskabe hændelser, så børnene gennem legen kan tumle med det, der er sket. For børnene kan det være væsentligt, at de får lov at lave andre afslutninger på det, der skete, så den døde ikke døde alligevel, eller at de kom og reddede vedkommende. Hvor dødsfald er forårsaget af andre eller af "*menneskelig svigten*", kan børn også føle stor lettelse ved at kunne tegne eller lege deres hævn-/ straffefantasier ud. Den slags leg kan være hændelsesspecifik og detaljeret og hjælper børnene til at få hold på hændelsen, samtidig med at den kan mindske følelsen af hjælpeløshed ved, at de bagefter overtager kontrollen med det, der skete.

Brug af tegninger kan suppleres ved, at børnene får lov til at klippe fra blade og aviser. Her kan de vælge dramatiske sekvenser, som sammen med tegninger kan benyttes til at opnå effekter, som måske var svært at opnå på anden måde. Efter alvorlige ulykker, hvor børn er involveret, kan børnene f.eks. klippe billeder af børn fra blade i stykker for at symbolisere kropsødelæggelserne.

Ved at benytte sig af skabende virksomhed og forskellige ikke verbale udtryksmidler er det muligt at opnå reduktion af børnenes spænding, samtidig med at tanker og indtryk kan konkretiseres. Dette kan ske i samspil med jævnaldrende. Sådanne aktiviteter er mindre påvirkelige af forsvarsmekanismer, som ellers kan gøre, at vi slipper smertefulde hændelser, før vi har bearbejdet dem. Samtidig kan børnene udtrykke ønsker, håb og andre følelser, men måske mest af alt gives de mulighed for at benytte udtryksmidler, som hjælper dem til at integrere tanker og følelser efter det, der er sket. Klingman, Koeningsfeld & Markman (1987) giver et godt indblik i brugen af skabende udtryksmidler i forbindelse med en katastrofe, hvor mange skolebørn omkom.

Sorgplanen er blevet redigeret marts 2021